

XX əsrin 60-90-cı illər Lənkəran ədəbi mühitinin görkəmli nümayəndəsi Mirhəşim Talışlı

Xalidə Rəhimova
Dissertant
Lənkəran Dövlət Universiteti
E-mail: xalidavaqifqizi@mail.ru

Annotasiya. XX əsrin 60-90-cı illərindəki Lənkəran ədəbi mühitinin formalaşmasında mühüm xidmətləri olan şəxsiyyətlərdən biri də Mirhəşim Talışlıdır. Əməkdar müəllim, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fəxri təqaüddüsti, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Mirhəşim müəllim ensiklopedik təfəkkürlü ziyalı, gözəl pedaqoq, şair, alim, klassik Azərbaycan ədəbiyyatının bilicilərindən biri olmuşdur. Elmi-pedaqoji fəaliyyəti ilə ədəbi yaradıcılığını məharətlə əlaqələndirməyi bacaran M.Talışlı çox zəngin ədəbi-elmi irsə malikdir. Klassik və müasir Azərbaycan yazıçılarının bir çoxu haqqında dəyərli elmi əsərlərin, XIX əsr Lənkəran ədəbi mühitindən bəhs edən qiymətli monoqrafiyanın müəllifi olan M.Talışlı xeyli sayda publisistik məqalələrin, əruz və heca vəznində yazılan şeirlərin, eyni zamanda Lənkəranın tarixi və oradakı pedaqoji fikir barədə kitabların da müəllifidir. O, hər şeydən əvvəl, klassik ədəbiyyatı bilən, keçmiş və müasir Lənkəran ədəbi mühitinə kifayət qədər bələd olan ədəbiyyatşünas alimdir. Mirhəşim Talışlı ömrünün təxminən altmış ilini xalqının maarif və mədəniyyətinin təbliğinə həsr etmiş, işıqlı xatirəsi əbədi olaraq onu tanıyanların yaddaşına həkk olunmuşdur.

Açar sözlər: ədəbi mühit, şəxsiyyət, klassik irs, tədqiqatçı, elmi-pedaqoji fəaliyyət

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 23.09.2024; qəbul edilib – 09.10.2024

A prominent representative of the Lankaran literary environment in the 60s-90s of the 20th century – Mirhashim Talishli

Khalida Rahimova
Dissertation Student
Lankaran State University
E-mail: xalidavaqifqizi@mail.ru

Abstract. Mirhashim Talishli is one of the personalities who had important services in the formation of the Lankaran literary environment in the 60s-90s of the 20th century. Honored teacher, honorary scholar of the President of the Republic of Azerbaijan, doctor of philosophy in philology, associate professor Mirhashim was an intellectual with an encyclopedic mindset, a wonderful teacher, a poet, a scientist, a connoisseur of classical Azerbaijani literature. M.Talishli who is capable to link skillfully the scientific – pedagogical activities with his literary activities, owns very rich literal and scientific heritage. M.Talishli, who is the author of valuable works about many classical and modern Azerbaijani writers, a valuable monograph about the literary environment of

Lankaran in the 19th century, is the author of a large number of publicist articles, poems written in aruz and syllabary, as well as books on the history of Lankaran and its pedagogical ideas. He is, first of all, a scholar of literature who knows classical literature and is quite familiar with the past and present Lankaran literary environment. Having a deep encyclopedic knowledge, Mirhashim Talishli devoted nearly sixty years of his long life to the promotion of the education and culture of his people, and his bright memory is forever etched in the memory of those who knew him.

Keywords: literary environment, personality, classical heritage, researcher, scientific-pedagogical activity

Article history: received – 23.09.2024; accepted – 09.10.2024

Giriş / Introduction

Mirhashim Mirmurtuza oğlu Talışlı 21 mart 1926-cı ildə Lənkəran şəhərində ziyalı ailəsində anadan olmuşdur. Lənkəran xanlarının nəslindən olan atası Mirmurtuza Talışlı hələ 1915-ci ildə Lənkəranda nəşr olunan "Lətaif" ("Lətifələr") qəzetinin redaktoru olmuş, uzun müddət ümumtəhsil məktəblərində dərs demişdir" [1, s.3].

Orta təhsilini doğulduğu şəhərin 3 N-li orta məktəbində alan (1932-1942) M.Talışlı bir il şəhərdəki 3 nömrəli uşaq evində tərbiyəçi-müəllim vəzifəsində çalışdıqdan sonra Lənkəran Pedaqoji Texnikumuna qəbul olunmuş, texnikumu fərqlənmə diplomu ilə bitirdikdən sonra 1947-1949-cu illərdə keçmiş Astarxanbazar, indiki Cəlilabad rayonunun Ləkin kənd məktəbində müəllim işləmişdir.

1949-cu ilin sentyabrında Lənkərana qayıdan, vaxtilə şagirdi olduğu 3 N-li orta məktəbdə pedaqoji fəaliyyətə başlayan Mirhashim müəllim, eyni zamanda yerli "Sosialist subtropikası" qəzeti ilə əməkdaşlıq etmiş, radio verilişlərində ədəbi işçi kimi fəaliyyət göstərmişdir [2, s.25-26].

İndiki Azərbaycan Dövlət Xarici Dillər Universitetində ingilis dili, Azərbaycan Dövlət Universitetində filologiya üzrə ali təhsil alan Mirhashim müəllim 1987-ci ilə qədər Lənkəranın müxtəlif məktəblərində dərs demiş, 1987-1993-cü illərdə Azərbaycan Mərkəzi Müəllimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunun Lənkəran filialında metodist və humanitar fənlər kabinetinin müdiri vəzifəsində çalışmışdır.

Mirhashim Talışlının pedaqoji sahədəki əməyi dövlət tərəfindən yüksək dəyərləndirilmişdir. "1970-ci ildə "Əmək rəşadətində görə" medalı və "Azərbaycan SSR-in Qabaqcıl Maarif xadimi" adı ilə təltif olunan Mirhashim Talışliya 1979-cu ildə "Azərbaycan Respublikasının Əməkdar müəllimi" fəxri adı verilmişdir" [2, s.79].

1993-1995-ci illərdə Lənkəran Hirkan Özəl Universitetində baş müəllim işləyən Mirhashim Talışlı, 1996-2012-ci illərdə Lənkəran Dövlət Universitetində baş müəllim, kafedra müdiri vəzifələrində çalışmış, 1998-ci ildə "XIX əsr Lənkəran ədəbi mühiti" mövzusunda filologiya üzrə fəlsəfə doktorluğu dissertasiyası müdafiə etmiş və 2005-ci ildə ona AAK tərəfindən dosent elmi adı verilmişdir.

Prezident İlham Əliyevin 14 avqust 2006-cı il tarixli Sərəncamına əsasən Prezidentin fərdi təqatı ilə mükafatlandırılan respublikanın əməkdar müəllimi Mirhashim Talışlı 6 aprel 2018-ci ildə vəfat etmiş, doğulduğu Lənkəran şəhərində dəfn edilmişdir.

Əsas hissə / Main Part

Mirhashim Talışlı XX əsrin 60-cı illərindən başlayaraq, Lənkəran ziyalıları içərisində maarifçilik ideyalarının yayılmasında mühüm xidmətlər göstərərək yanaşı, ədəbi-mədəni mühitin inkişaf etdirilməsində də əhəmiyyətli rol oynamışdır.

M.Talışlının 1958-1990-cı illər arasında Bakıda, müxtəlif mətbuat orqanlarında dərc olunan əsərlərini nəzərdən keçirəndə aydın şəkildə görürük ki, o daha çox ədəbiyyatşünaslıq məsələləri ilə məşğul olmuş, sonralar filologiya elmləri namizədi (indiki filologiya üzrə fəlsəfə doktoru – X.R.) elmi dərəcəsi almaq üçün müdafiə etdiyi "XIX əsr Lənkəran ədəbi mühiti" dissertasiyası üçün bir növ zəmin hazırlamışdır.

Bu illər ərzində dərc etdirdiyi məqalələr bir məsələni də açıq şəkildə deməyə əsas verir ki, Mirhashim müəllim zəngin mütaliə dairəsinə malik olmaqla yanaşı, həm ərəb qrafikalı əlyazma mətnlərini oxumağın mahir bilicisi, həm də xarici dillər sahəsində də (xüsusilə fars və ərəb dilləri) kifayət qədər savada malik olmuşdur. Onun "M.Füzuli və ərəb Şerqi" "S.Ə.Şirvaninin müasiri Qasir", "Füzulini öyrənərkən", "Mirzə İsmayıl Qasir", "Mirzə Rəcəb Vəssaf və onun "Əxlaqnamə" əsəri", "Usta Məhəmməd həssən Nəccar", "Mirzə İsa Xəyalı: ziyalı, sərraf və ya arif", "Mirzə Məhəmməd Mücrim", "Unudulmaz şəxsiyyət" və s. bu kimi əsərləri dediklərimizi əyani şəkildə sübut edir.

M.Talışlı yuxarıda adlarını qeyd etdiyimiz məqalələrində daha çox ədəbiyyat tarixçisi kimi çıxış edirdisə, digər məqalələrində tədris və dil məsələləri, xüsusilə Lənkəran şivəsinin özünəxas cəhətləri ilə məşğul olurdu ki, bunlara müəllifin aşağıdakı yazılarını misal göstərmək olar: "Lənkəran şivəsində toponomik adlar", "Lənkəran şivəsində saitlərin əvəzlənməsinə dair", "Yazı təlimində şagirdlərə özünə nəzarət vərdişlərinin aşılması", "Lənkəran şivələri qrupunda mənsubiyyət kateqoriyasının istifadəsinə dair", "Şagirdlərdə sinifdən xaric və məktəbdən kənar tədbirlərin təşkili" və s.

M.Talışlı "Teymur bəy Bayramalibəyov tanınmış maarif xadimi kimi" adlı çox dəyərli məqaləsində Teymur bəy Bayramalibəyovun maarifçilik görüşlərindən bəhs edib onu bir jurnalist, folklorşünas alim kimi araşdırırsa, "Səidəli Kazım bəy oğlu" adlı məqaləsində zamanəsinin tanınmış ziyalılarından biri, şair, tarixçi, "Cəvahirnaməyi-Lənkəran" əsərinin müəllifi haqqında arxiv materiallarına əsaslanaraq məlumat verir.

Müəllifin "Mirzə Əhməd Sadiqov" adlı məqaləsində XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində Lənkəranın tərəqqipərvər ziyalılarından olan, 1907-ci ildə Lənkəranda açılmış "Behcət" məktəbi üçün fars dilində dərslik yazan, eyni zamanda tibbə dair iki əlyazma kitabının müəllifi olan Mirzə Əhməd Sadiqovu oxuculara və geniş ictimaiyyətə tanıtdıran [8, s.230-236] Mirhashim Talışlı "Fövcül-füsəha"nın şahmatçıları" məqaləsində XIX əsrin ikinci yarısında Lənkəranda yaşayan şahmatçılar haqqında bilgiler verir.

Mirhashim Talışlının bir tədqiqatçı olaraq digər özəl xüsusiyyətlərindən biri də odur ki, o, Lənkəran haqqında deyilən, yazılan, əlinə keçən bütün materiallara böyük diqqət və qayğı ilə yanaşır, bu torpağın adını daima ucalara qaldırmağa çalışır. Bu cəhətləri biz onun Mirzə İsmayıl Qasirə həsr etdiyi "Şirvandan Lənkərana", böyük bəstəkar, müəllim Müslüm Maqomayevdən bəhs edən "Müslüm Moqamayev Lənkəranda", Lənkəranlı "Molla Nəsrəddinçilər" haqqında bilgiler verilən "Molla Nəsrəddinçilər", "Əliağa Vahid və Lənkəran" və s. məqalələrində aydın şəkildə görürük.

Mirhashim Talışlı təkcə ədəbi, elmi-filoloji əsərlərin müəllifi deyil, pedaqoji və soraq – məlumat kitablarının da müəllifidir. Onun müstəqillik dövrümüzə qədər, 1983-cü ildə çap olunmuş "125 yaşlı Lənkəran məktəbi" kitabında 1856-cı ildə Lənkəranda fəaliyyət göstərməyə başlamış və dərslərin əsasən rus dilində keçirilirdiyi ilk dünyəvi məktəbin yaranması, inkişaf tarixi, bölgənin maarif sisteminə oynadığı müttərəqqi rolundan bəhs olunur.

Əsərin şairlərdən ibarət olan yarımbaşlığında materiallar daha geniş və əhatəlidir. Bu bölmədə Mirzə İsmayıl Qasir, Molla Fətah Səhban, Mirzə Ələkbər Aciz, Mirzə İsa Xəyalı haqqında nisbətən geniş və əhatəli, Mirzə Əhməd Mirzə, Mirzə Hüseyn oğlu Kəmin, Mirzə Əziz Molla Əli oğlu Əliyev, Usta Məhəmmədhasən Rəhim oğlu Nəcəər, Molla Məhəmməd Hacı Əli oğlu Mücrim, Mirzə Rəcəb Kərbəlayi Kazım oğlu Vəssaf, Mirzə Ələkbər Mirzə Əliqulu oğlu Səburi, Mirzə

Şərdən uzaq ol, Xeyrə, xeyirxaha yaxınlaş! [2, s.117]

M.Talışlının klassik üslubda müxtəlif mövzularda yazdığı “Məhəmməd Füzuliyə ithaf”, “Lənkəranım”, “Həzi”, “Müasir”, “Füzuliyə təxmis”, “Sabirə təxmis”, “Nəsimiyə təxmis”, “Təxmis-Mərsiyə” və s. əsərləri, “Gəlib”, “Elmə”, “Olmaz”, “Çəkməz”, “Soruş” və s. rədifli, bəziləri süjetli lirika təsiri bağışlayan qəzəlləri onun estetik idealının parlaq təzahürü olmaqla yanaşı, həm də gözəl sənət nümunələridir.

Nümunə olaraq müəllifin “Üstündədir” rədifli qəzəlinin bəzi beytlərini heç bir şərh olmadan burada veririk:

*Gəldi Məcnunə xəbər ki, Leyli can üstündədir,
Tez yetiş cananına, bir ələmən üstündədir.
..Sinasın çıxdı, saçın yoldu, yola oldu rəvan,
Eylə bil yol getməyir, taxti-rəvan üstündədir.
Gəldi dərgahi-rəqibə, duydu “va əfsə” səsin,
Bildirdi solmuş gülləri, artıq xəzan üstündədir.
Gəldi qəbrin görməyə etsin ziyarət xakını,
Gördü qəbr üstə uşaqlar xoşəzan üstündədir.
Sordu onlardan: - Mənə qəbrin deyin cananının,
Dəfn olub Leyli bu gün hansı nişan üstündədir? [2, s.116]*

Professor Y.Ağazadə M.Talışlının heca vəznli şeirlərinin xüsusiyyətlərindən danışarkən yazır: “...Ustad qoşma, gəraylı, təcnis, bayatı şəklində qələmə aldığı şeirlərində müasirlərinin portretini yaratmağa çalışır. Dədə Qorqud sayağı öz rübabını günün, zamanın havasına kökləyir. Bu şeirlərin çoxu ustadnamə səciyyəsi daşıyır, hər misra, hər bənd həyatı təcrübədən, dünyaya bələdlikdən, xeyirxahlıqdan, insanpərvərlikdən xəbər verir” [2, s.98].

M.Talışlının “Kitab”, “Dərd nədir”, “Adam var ki..”, “Göz yaşı” və s. bu kimi onlarla şeirləri onun yaşadığı zamanla həmməfəs olduğunu bildirməklə yanaşı, dövrün problemlərini də öz içində gəzdirdiyinə, problemləri həzmək üçün çarə axtardığına da dəlalət edir.

Müəllifin fəlsəfi lirikasının ən dəyərli nümunələrindən olan “Yeddi söz” adlı bir şeiri onun yaradıcılığı üçün daha xarakterikdir. Bu şeirdə M.Talışlı “həyat”, “məhəbbət”, “sədaqət”, “səadət”, “gözəllik”, “insan”, “ədəbiyyat” kəlmələrini mənalandırmış, əslində öz sənətkar konsepsiyasını əsaslandırmağa çalışmışdır.

Həyatı mövcudluğun, diriliyin əsası, məhəbbəti insanlarda gözlənilən mənəvi dilək, ümidlə nəfəs alan qiymətli varlıq, sədaqəti ürəkləri ürəklərə bağlayan qüvvə, həqiqətin, doğruluğun mənası hesab edən müəllif sədaqəti belə mənalandırır:

*O, bir nazlı, süslü gözəl, incə, dilbər çiçəkdir,
Xeyirxahlıq edənlərin bağında bitəcəkdir.
Sədaqətli olanların dostu, vəfadarıdır,
Hünərlinin, zəhmətsevən insanların yarıdır. [2, s.130]*

Gözəlliyi mövcud varlıqların ən əzəli və ən əfzəli hesab edən müəllif bildirir ki, hər insan cildində olana insan demək olmaz. “Onu-bunu didişdirib təkləyən insan deyil” [2, s.131] – deyən müəllifə görə, insan o şəxsə deyilməlidir ki, o öz qədrini, qiymətini, nifrətini, rəğbətini, əməlini, niyyətini dərk edə bilsin.

Nəticə / Conclusion

Mövzumuzun profili və tədqiqatın həcmi Mirhəşim Talışlının poeziyası haqqında geniş şəkildə danışmağa imkan vermədiyindən bu qısa qeydlərlə kifayətlənməli oluruq.

Mirhəşim Talışlı haqqında fikir və mülahizələrimizi yekunlaşdırarkən belə bir qənaətdə gəlirik ki, XX əsrin ikinci yarısındakı Lənkəran ədəbi-ictimai mühitinin ayrılmaz parçası olan bu görkəmli

şəxsiyyətin həyatı və yaradıcılıq yolu ayrıca, müstəqil tədqiqatlar üçün mövzu kimi seçilməli, onun haqqında dissertasiya və monoqrafik tədqiqatlar yazılmalıdır.

Ədəbiyyat / References

1. Ağayev, Əjdər. Redaktordan (Yədulla Ağazadənin “Tarixləşən-əbədləşən ustad” kitabında). – Bakı: Elm və təhsil, 2015.
2. Ağazadə, Yədulla. “Tarixləşən-əbədləşən” ustad. – Bakı: Elm və təhsil, 2015.
3. Talışlı, Mirhəşim. Əsərləri. I cild. – Bakı: Adiloğlu, 2007.

Выдающийся представитель Ленкоранской литературной среды 60-90-х годов XX века – Мирхашим Талышлы

Халида Рагимова

Диссертант

Ленкоранский Государственный Университет

E-mail: xalidavaqifqizi@mail.ru

Резюме. Одной из личностей, оказавших важные услуги в формировании Ленкоранской литературной среды в 60-90-х годах XX века, является Мирхашим Талышлы. Заслуженный педагог, почетный стипендиат Президента Азербайджанской Республики, доктор философии по филологии, доцент Мирхашим был интеллектуалом с энциклопедическим мышлением, прекрасным педагогом, поэтом, учёным, одним из знатоков классической азербайджанской литературы. М.Талышлы, умеющий умело сочетать свою научно-педагогическую деятельность с литературной деятельностью, имеет очень богатое литературно-научное наследие. М. Талышлы, будучи автором ценных научных трудов о многих классических и современных азербайджанских писателях, ценной монографии о Ленкоранской литературной среде XIX века, является автором значительного количества публицистических статей, стихотворений, написанных стихосложением аруз и силлабическим стихосложением, а также книг по истории Ленкорани и его педагогической мысли. Он, прежде всего, литературовед, знающий классическую литературу и достаточно знакомый с прошлой и современной Ленкоранской литературной средой. Обладая глубокими энциклопедическими знаниями, Мирхашим Талышлы посвятил почти шестьдесят лет своей долгой жизни пропаганде просвещения и культуры своего народа, и его светлая память навсегда запечатлена в памяти тех, кто его знал. **Ключевые слова:** литературная среда, личность, классическое наследие, исследователь, научно-педагогическая деятельность